

ŠTUDIJE O ETNONACIONALIZMU:
Zbornik

Izabrao i uredio Rudi Rizman

Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije,
1991. 379 str.

Zbornik "Študije o etnonacionalizmu", izašao je u Ljubljani, na slovenskom jeziku, u rujnu 1991. Studije o etnonacionalizmu izabrao je i sakupio u zbornik Rudi Rizman. Zbornik se sastoji od 14 tekstova najznačajnijih autora na tom području, a predgovor uz Rudi Rizmana, napisao je i Anthony Smith. Izabrani su tekstovi, kaže Rizman, sociologiju, političku znanost i povijest osposobili za konceptualno i strateško suočavanje sa složenim predmetom etnonacionalizma. Istovremeno, zbornik predstavlja i pregled teoretskih škola.

Šezdesetih godina ovog stoljeća, kaže Smith u predgovoru, etničnost i nacionalizam razmatrale su se kao globalne pojave, malo se uviđala veza između njih. Baveći se poviješću ideja, na nacionalizam se gledalo kao na preživjenu i diskreditiranu doktrinu. Rijetko se događalo da se nacionalizam povezivao s problemom etničkog identiteta. Sedamdesetih i osamdesetih godina ovoga stoljeća to stanje se mijenja.

Zašto je nacionalizam odumro na jednom području, pa se probudio na drugom, zašto je u zadnja dva stoljeća postao vodeće organizacijsko načelo u razvijenom svijetu i državama u razvoju, zašto je izišao iz "pretpovijesti" etničkih pojava što su nam ih ostavila minula stoljeća, pita se Smith. Postalo je očito da nam valja sadašnje djelovanje etničkih nacionalizama razumjeti kako u kontekstu današnjih prilika tako i u njegovim današnjim oblicima. Promišljanje o dvojnosti:

na jednoj strani o povezanosti između nacionalizma i moderniteta, na drugoj strani o dubokoj usidrenosti naroda u etničkoj prošlosti, vrijednost je toga zbornika. U doba kada se veći dio svijeta suočava s etničkim konfliktima i nacionalističkim gibanjima, zapletena pojava etničnosti i nacionalizma pobuđuje i akademski i teoretski interes. Stoga su različiti teoretski pogledi dobili prostor u zborniku, pod zajedničkom strehom, prije svega da bi se povećalo naše razumijevanje obiju pojava - nacionalizma i etničkog identiteta. Zahvaljujući tome, lakše ćemo se suočiti s teškim problemima povezanim s pripadnošću određenoj etniji i zahtjevima za samoopredjeljenjem naroda, sa čime ćemo živjeti, tvrdi Smith, veći dio predstojećeg 21. stoljeća.

Jezička džungla u društvenim znanostima, tvrdi Rizman u predgovoru, odnosi se najviše na pojmove narod, nacija, etničnost, nacionalizam i nacionalna država. Nabrajajući različite načine razumijevanja pojma "nacionalizam", Rizman podsjeća na razumijevanje nacionalizma isključivo u modernizacijskoj funkciji izgradnje stabilne države. Pri tom se zaboravlja, kaže, da se neke države sastoje od više naroda. Posebno pojava nacional-socijalizma i fašizma, reducirala je nacionalizam na te dvije političke pojave, i time je na čas bila zamaglila njegovu epohalnu relevantnost, sve dok se nije pojavila ocjena nacionalizma kao pojave državne lojalnosti nad etničkom (narodnom) lojalnosti. Zbog svoje ambivalentne naravi tako je nacionalizam neprestano izmicao ne samo terminološkoj preciznosti, već i pokušaju znanstvene obrade.

Pri definiciji pojma etničnost susrećemo se isto tako s nesporazumima, različitim definicijama i značenjima. Međutim, ovdje su pojašnjenju pojma, kaže Rizman, pridonijeli

antropolozi i etnolozi koji su razumijevanje etničnosti povezali s njegovim izvornim značenjem pripadnosti na temelju subjektivnog vjerovanja u zajedničke pretke, u zajednički izvor. Rizman nas tu podsjeća na povijesnu upotrebu pojma etnička skupina i, kako kaže, da bi se bolje disciplinirali, predlaže sljedeće definicije: narod (nacija) jest politički osviještena etnija koja prisvaja pravo na državnost. Ideologiju koju prisvaja taj zahtjev označavamo nacionalizmom. Nacionalna država jest država koja je sastavljena od jednog naroda, ili bolje, jedne nacije. Mnogonacionalna država jest država koja je sastavljena od dva ili više naroda. Mnogoetnička država sastavljena je od dvije ili više etnija koje ne zahtijevaju državnost. Te definicije, napominje Rizman, možda ne rješavaju sve probleme i ne uključuju sve kombinacije etničkog organiziranja, ali su svakako najtipičnije. Tako bismo, na primjer, za Kurde, Armence, Baske, Korejce koristili pojam mnogodržavnih naroda, tj. naroda koji žive u dvije ili više država. Nadalje, potrebna je podjela koja bi između tih naroda razlučivala one narode koji imaju svoju (matičnu) državu, od onih koji su u "podstanarskom" odnosu.

U nastavku predgovora, Rizman navodi autore i pravce koji su se bavili pojmovima kao što je nacionalna svijest i nacionalistička ideologija. Neki gledaju na narode (Breuilly, Hobsbawm i Anderson) kao na zamišljene konstrukte koji su nastali u glavama nacionalista i elite kako bi zadovoljili svoje političke ciljeve, tj. zadobili legitimnost političkih argumenata. Nasuprot njih stoje "primordijalisti" za koje su narodi realni povijesni produkti (Connor, Smith, van den Berghe). S druge strane "modernisti" u sociologiji naglašavaju ulogu birokracije i kapitalizma pri formiranju naroda (nacije), ali se između sebe spore oko toga jesu li narodi

prije svega politička ili socijalna i kulturna zajednica. Rizman navodi teze Smitha, Gellnera i Seaton-Watsona o formiranju naroda ("nation-building") te ističe posebno Smithovu sociološku tipizaciju formiranja naroda (zapadni tip, imigrantski, etnički i kolonijalni) za koje navodi primjere: Englesku u kojoj je etnija odigrala ključnu ulogu pri nastanku cjelovite države; Španjolsku u kojoj je vodeća kastiljska etnija imala protiv sebe Katalonce, Baske i Portugalce te nije mogla tako lako ostvariti centralizam, kako je to mogla Francuska; Švicarsku čija je centralizacija, iako dugotrajna, bila uvjetovana prije svega ekonomskim i sigurnosnim razlozima; Indiju koja pak nudi složen primjer izgradnje države s dominantnom etnijom u kojoj je hinduska etnička skupina, što uglavnom živi u sjevernoj i srednjoj Indiji, uspjela održati cjelovitost indijske države.

Ti primjeri vode nas do pitanja na koje bi rado odgovorila teorija, prije nego povijest, a to je zahtijeva li ostvarenje države prethodno formiranje naroda-nacije, pri čemu to znači cjelovitu teritorijalnu državu nastalu iz različitih etničkih skupina. Rizman navodi nedvosmislen Smithov odgovor: svaka država treba svoj narod (naciju) i svaki narod (nacija) treba svoju državu. Sadašnji svijet jest "svijet naroda (nacija) i zato nitko, tko se poziva na političku suverenost ne može izbjeći usluge nacionalizma (str.25). Veza između političke legitimnosti i etničkog identiteta u dugom se povijesnom tijeku kristalizirala kao univerzalno važeće načelo samoodređenja naroda. "Da samoodređenje raspolaze revolucionarnim potencijalom koji u prvom redu ne štiti države, nego narode i druge etničke skupine, danas u času univerzalne etničke renesanse ne treba posebno objašnjavati", kaže Rizman (str.26). Zato su "ugnjetavane" etničke skupine obično

nenaklonjene priznati načelo samoodređenja onim etničkim skupinama s kojima imaju konfliktne interese. Rizman citira Connora koji prepoznaje različite odazive na zahtjeve etničkih skupina. Ti se odazivi razlikuju ovisno od sljedećih društvenih parametara: 1. od društvenog uređenja (što je društvo demokratičnije, bolje se odaziva na pritisak i zahtjeve etničkih skupina); 2. od udjela takve skupine u ukupnom broju stanovnika; 3. od utjecaja članova skupine u institucijama, medijima, birokratskom aparatu, vojsci, u finansijskom i poduzetničkom svijetu; 4. od strateške važnosti, tj. uloge etničke skupine radi koje ona ima određene prednosti ili je ranjiva; 5. od relativne ravnoteže političkih sila u državi koje uvjetuju različite mogućnosti u borbi za utjecaj; 6. od mjere u kojoj je prostor pripremljen ili prisiljen poštivati interese pojedinih etničkih skupina (str.27).

Zbog svega toga, kaže Rizman, etničko samoodređenje ne samo što ne pripada otpadu političke povijesti, nego upravo suprotno.

U određivanju teoretskih strategija proučavanja etnonacionalizma, Rizman daje pregled najznačajnijih teoretskih rasčlanjenja etnonacionalizma u društvenim naukama. Tako među njima posebno navodi Johna Breuillya koji teoretsko tumačenje etnonacionalizma dijeli na nacionalističko, komunikacijsko, marksističko, psihološko i funkcionalno (vidi: str.28).

Mnoge discipline bave se identifikacijom nacionalizma. Tako nam je povijesna identifikacija nacionalizma pomogla u objašnjenju njegove današnje ukorijenjenosti. U svijetu u kojem ekonomija ne pozna više granice i u kojem je internacionalizacija proizvodnje i potrošnje dosegla zadnje selo na svijetu, sve više se šire zahtjevi za političkom suverenosti etnonacionalnog subjekta.

Secesijska zbivanja ne ugrožavaju samo zadnji kolonijalni imperij - Sovjetski Savez, piše Rizman 1991, nego već mnoge druge mnogonacionalne države (Jugoslaviju, Češko-Slovačku i države Trećeg svijeta), a i cijelu demokratički zasnovanu državu kakva je Kanada. Etnonacionalizam sve je prije nego sentimentalni atavizam. On je ukorijenjena sila kojoj svjetski tok kapitala i vanjski pritisak na suverenost etničkih subjekata još povećava moć. Tko se ne može suočiti s tim prividnim paradoksom, kaže Rizman, svrstat će se na jednu ili drugu stranu: ili će etnonacionalizam tumačiti oživaljavanjem primordijalnih početaka ili će ga označiti parohijalnom reakcijom na modernizaciju.

Na političkom trgu etnonacionalizam mobilizira snage koje zahtijevaju jednakopravno uključenje u civilno društvo, istovremeno zahtijevajući društvo s identitetom koje raspolaže sa puno većim emocionalnim potencijalom nego na hladnim interesima zasnovana klasna solidarnost. Tu Rizman navodi Adama (Heribert Adam, 1990) koji upozorava da je potrebno etnonacionalizam proučavati kao cjelinu i u njemu kao cjelini posvetiti pažnju njegovim instrumentalnim i simboličkim funkcijama (str.32).

Tekstovi koje je Rizman sakupio najbolje ilustriraju različite teoretske pristupe problemu etnonacionalizma i povezanih pojava. Zbornik počinje tekstom John A. Armstronga "Pristup nastanku naroda" koji je objavljen u njegovoj knjizi Nations before Nationalism (1982). Sljede tekstovi Antrony D. Smitha "Genealogija naroda" iz knjige The Ethnic Origin of Nations (1986), Pierre L. van den Berghea "Biologija nepotizma" iz knjige The Ethnic Phenomenon (1981) i Tilmana Mayera "Razlikovani narod: etnos i demos", odlomak iz knjige Prinzip Nation (1986). Zatim dolaze

tekstovi o nacionalizmu: Tzvetana Todorova "Narod i nacionalizam" iz knjige *Nous et les Autres* (1989), Josepha Rothschilda "Etničnost i država" prijevod dijela poznate knjige koja se često upotrebljava i kao udžbenik - *Ethnopolitics* (1981), Suzanne Citron "Nacionalni mit", odlomak iz knjige *Le Mythe National* (1987), Petera Altera "Što je nacionalizam?" iz knjige *Nationalismus* (1985) te Ernesta Gellnera "Nacionalizam", članak iz revije *Theory and Society* (br.6, 1981). Edward A. Tiryakian i Neil Nevitte istražuju zatim vezu nacionalizma i modernizacije, Walker Connor promišlja o ekonomskom ili o etno-nacionalizmu, Liah Greenfeld povezuje nacionalizam i klasnu borbu, Roman Szporluk komunizam i nacionalizam. Zbornik završava s instruktivnim tekstom Anthony Giddensa "Nacionalna država, narod, nacionalizam", što je preveden iz njegove knjige *The Nation-State and Violence* (1985) u kojem Giddens iznosi definicije navedenih fenomena.

Ne treba posebno napomenuti kako u prilog aktualnosti ovog Zbornika govori i činjenica da gotovo pedeset država uključuje u svom državnom okviru po pet većih etničkih skupina. Odnosi među tim skupinama kreću se od upotrebe politike genocida do suživota, ili unutar manje napetog raspona - od asimilacije do grupne autonomije.

Danas smo svjedoci živog nacionalizma. Gledano sociološki, zaključuje Rizman, uspjeh nacionalizma ne bi trebao iznenaditi. Problem zajedništva, tj. kako ostvariti osjećaj solidarnosti i zajedničkog identiteta u društvu u kojemu prevladavaju neosobni, apstraktni odnosi i odnosi koji su u skladu s racionalnim interesom, jest jedan od središnjih problema u suvremenoj društvenoj misli. U nacionalizmu mnogi vide sredstvo za prevladavanje spomenute društvene polarnosti. Na jednoj se strani nacionalizam poziva na kulturni identitet

i emotivnu solidarnost, na mit o zajedništvu, dok na drugoj strani zadovoljava novu modernu društvenu potrebu zahtijevajući nacionalnu državu.

Promišljanje o spomenutim problemima može se, eto, naći na jednom mjestu - u Zborniku. Tako smo dobili pregled pojava i pojmova relevantnih za praćenje ove problematike, što će, nadamo se, pobuditi interes znanstvene, ali i šire javnosti.

Jelena Zlatković Winter